

Finska krigsbarn – en kvalitativ studie

– Det var bland det jobbigaste av alltihopa; sedan när man var på plats så var det över.

– Vi grät och det var svårt, men mamma tröstade så gott det gick.

– Man skulle helst inte åka ensam, man skulle nog följas åt hela familjen.

– Jag var för liten för att förstå innebörden, jag visste bara att jag skulle till ett annat land.

– Minns inte att det var svårt, jag grät inte.

– Vi skulle inte skiljas åt, för det hade mamma sagt, vi skulle följas åt och vara på samma ställe.

– I karantänen fick en del barn nya kläder, men jag fick ingenting, det var ytterligare en bitterhet.

– Varför slängde dom mina röda hems-tickande strumpor som mamma hade gjort när jag så väl behövde dom.

– I början lyssnade jag alltid på radion vad som hände, jag var orolig för dom som var kvar där hemma.

– Det var fruktansvärt, jag grät hela första månaden och jag längtade efter mamma.

Världens största barnflyttning är benämningen på överflyttningen av 70 000 finska barn som kom från Finland till Sverige under krigsåren 1939–45. I det

oerhörda drama som andra världskriget innebar för många av jordens folk är naturligtvis de finska krigsbarnens erfarenheter då de flydde till Sverige en oerhört liten episod, men sett ur vårt perspektiv, det snävare, är denna erfarenhet *en särpräglad erfarenhetsskatt som inte bör gå förlo-rad*. Det är denna både sociala och kulturanthropologiska uppgift jag ålagt mig; att vidareföra erfarenhetsmaterialet utan förvanskning, men också bearbeta det på ett sådant sätt, att min egen tolkningskapacitet ianspråkts.

Ett huvudsyfte med min undersökning har varit att få en uppfattning om huruvida dessa krigsbarnsupplevelser under barndomen har givit upphov till psykologiska effekter i vuxen ålder, hur stor betydelse dessa barndomsupplevelser har för den vuxna individen i dag och jag har valt samtalsmetoden med inslag av projektiva testfrågor.

Ett andra huvudsyfte med min undersökning är också – vid sidan av det psykologisk/kliniska intresset – att bevara fragment av de erfarenheter som de dramatiska och tragiska krigsåren innebar – erfarenheter som, fastän de är svåra och kanske omöjliga att generalisera, ändå har något att säga oss – nu och alltid.

Lillemor Lagnebro, leg. psykolog, doktorand vid institutionen för socialt arbete vid universitetet i Umeå, Sverige.

Teoretiska utgångspunkter

Jag vill ge läsaren möjlighet att något snudda vid en del av mina teoretiska fun-

deringar/diskussioner som jag i min avhandling helt naturligt ger ett bredare perspektiv. Den ständiga svårigheten då man arbetar med ett empiriskt material är att göra detta "teoretiskt meningsfullt" Vad innebär för övrigt detta uttryck "teoretiskt meningsfullt"?

Bland annat är det en fråga om hur man "närmar" den teoretiska analysen till det empiriska materialet och jag tror att detta – om området är mer eller mindre utforskat – sker genom en ständig och nästan omedveten växelverkan. Man bygger gradvis upp det teoretiska perspektivseendet genom att studera det empiriska materialet och man förstår detta material – också gradvis – genom att pröva olika teoretiska begrepp och infallsvinklar.

Det är nästan ogörligt att i efterhand – ja, långt i efterhand – redovisa denna ömtåliga process som ändå är så central i det vetenskapliga arbetet!

För min del har jag så småningom hamnat i den situationen att jag vill kategorisera mitt material i fyra mycket vida och omfattande huvudkategorier. Jag benämner dem här:

- Resan till Sverige
- Vart hör jag?
- Vems barn är jag?
- Hur var barndomen upplevelsemässigt?

De resonemang som ligger bakom detta urval vill jag nu i första hand skissera så här: De finska krigsbarnens problematik är naturligtvis en *separationsproblematik* och en väsentlig förståelse av deras situation i der förgångna – när de var/blev "krigsbarn" – måste komma från de teorier om separationens konsekvenser som är utarbetade inom psykologin. En sådan alldeles oundgänglig bedömning härrör t ex från de erfarenheter rörande separationsförloppet som knyter an till om barnet uppnått s k objektkonstans vid individuations-separationsutvecklingen. Ett an-

nat oundgängligt perspektiv är att se separationen som ett *krisförlopp*. Av speciellt intresse när man ser separationen som ett krisförlopp är den inledande fasen, barnets reaktioner och omvärldens bemötande då separationen drabbar barnet, dess känslor inför det faktiska avskiljandet från föräldern/föräldrarna. Det är nu barnet blivit åtskilt och själva resans händelser – yttre och inre – tydliggör för barnet att dess värld är en annan än hemmets.

Det finns tre mycket viktiga ångestframkallande tillstånd i barndomen; fruktan för *objektförlust* som dock lindras något genom internalisering, men rädslan att förlora objektets kärlek är dock stor. Barnet är känsligt för föräldrarnas gillande respektive ogillande. Många av de finska krigsbarnen fick svåra skuldskänslor då de upplevde föräldrarnas ogillande som ett straff att skicka dem till Sverige. En stor förlust av central betydelse för utvecklingen är t ex att mamman försvinner under en längre period eller avlider eller att barnet läggs in på sjukhus utan att föräldrarna är med, eller som det blev för de finska krigsbarnen, att sändas till ett annat land utan att föräldrarna var med.

En annan viktig del är *karaktärsutvecklingen* och där vet man, att den kan försvåras om barnet utsätts för en ryckig och kastande barndomstid med många vårdnadshavare, okända barnvakter och miljöer, brister i kontinuiteten som hindrar barnet från att ta in och pröva verklighetens gränser.

En tredje viktig del är att barnet är mycket känsligt för *kroppsliga känslöfnimmelser* och barnet reagerar också på den anatomiska skillnaden mellan könen, vilket i förtid skapar kastrationsångest eller penisavund. De finska krigsbarnens separationsreaktioner tog sig för det mesta uttryck i sänkt sinnestämning som ofta kulminerade i förtvivlad gråt eller tyst accepterande där den nya omgivningen uppfat-

tade barnet som anpassat till den nya miljön och den nya situationen.

Frågan *vart hör jag* är en central aspekt av individens identitetsbekräftande och sökande. För att utvecklingens dialektik skall fungera krävs en underliggande fungerande primär relation, vilken ger individen trygghet att "låta sig själv möta världen".

De finska krigsbarnen var med om ett totalt ombyte av sin omvärld, fick inga klara signaler om vilken värld lever jag i, vilken värld är min? Kulturella förändringar kan få dramatiska konsekvenser för identitetsbildningen. Risken för *regression*, tillbakagång i barnets utveckling, en stagnation eller skuld känslor hos barnet är mycket stor. Det är en *emotionell* påfrestning för barnet och jag frågar mig, kan jag 40 år efter dessa händelser mäta teoretiskt vad som har hänt? Ja, jag tror att jag via *identitetsutveckling och individuella aspekter* kan fånga upp det som hände för länge sedan. Mina två huvudfrågor är, i vilket socialt referenssystem hör jag, är jag ett svenskt eller finskt barn; min ambivalens eller tvånivåidentiteten?

Den psykoanalytiska teorin visar en identitetsutveckling från upplevelsen av kroppen på ett mycket tidigt stadium och som är vår första identitet, vidare genom olika åldrarna, där många psykiska processer är involverade, särskilt bl a identifikationen och jagets syntetiska aktivitet. Utvecklingen tar en speciellt fastare form i adolescensen, men sökandet av en identitet slutar inte där, det är en fortlöpande process genom hela livet (Mangs-Martell 1976). Identitet och identifikation har både språkligt och psykologiskt en gemensam rot.

Vems barn var jag?

Vems barn var jag, mina biologiska föräldrars eller fosterföräldrarnas barn? Här

kan barnet uppleva en *objektförlust*, en störning i personlighetsutvecklingen, vilket i sin tur beror på att separationen och individuationen härleder ifrån och är beroende av människans symbiotiska ursprung, dvs symbiosen med en annan människa, modern. *Splitting* är en försvarsmekanism som man ofta finner i närmandefasen när en viss jagutveckling uppnåtts, t ex att den frånvarande modern upplevs som enbart god, medan andra människor upplevs som enbart onda. På så sätt kan barnet förskjuta sina aggressioner till den del av omvärlden som inte är modern och samtidigt överdriva sin kärlek till den frånvarande, efterlängtade modern; överdialisering. Detta måste härledas till individuella teorier, psykodynamiska teorier med många exempel på psykologiska försvar och olösta problem.

I en normal symbiotisk fas är det väsentligt med moderns tillgänglighet och barnets medfödda förmåga att delta i det symbiotiska förhållandet. Barnet kan då upprätta intrapsykiska förbindelser mellan minnesspåren och behovstillfredsställelsen och bilden av ett mänskligt ansikte. I närmandefasen upplevs modern som en separat individ och barnet återvänder regelmässigt till modern efter sina utflykter. Barnet blir mer och mer medveten om avskildheten och därmed också sårbarheten och negativa reaktioner på korta skilsmässor är vanligt. Det blir svårt att utan svårighet ersätta modern med någon annan vuxen person. De finska krigsbarnen som var mitt upp i sin närmandefas kan ha fått uppenbara svårigheter i sin identitetsutveckling.

Mahler (1984) beskriver ett positivt fynd i främlingsreaktionen som uppstår när barnet upplever andra än modern, nämligen, att jaget är beroende av sensoriska, ja, nästan kognitiva funktioner som innebär mycket mera än ångest. Främlingen väcker förutom ångest även

lindring eller kanske t o m oemotståndlig nyfikenhet. Detta innebär, att nyfikenhet och intresse för det nya och ovanliga har lika mycket del i främlingsreaktionen som ångest och vaksamhet. En del av de finska krigsbarnen har också berättat om spänningen och nyfikenheten inför det okända att få resa till Sverige.

Det är viktigt att barnet accepteras av sin omgivning, något som inte var så lätt alla gånger i de finska krigsbarnens omgivning, det var svårt att hitta en kontinuitet i barnens uppfostran, kanske ibland beroende på ovissheten hur länge vistelsen skulle vara i det nya hemmet, krigshändelser m m som skapade en oro hos många människor. Det är viktigt att försöka förstå, att barn har behov av trygghet och stabila hem- och familjeförhållanden och hur kunde detta ordnas här i Sverige?

I min undersökning har jag funnit skillnader i hur barnen upptogs i det nya hemmet. Barn som blev adopterade blev också älskade för sin egen skull, det fanns kontinuitet och kärlek i deras uppfostran och uppväxt. Barn som kom till barnhem led ofta svårt av både psykisk- och fysisk misshandel, social isolering från det svenska samhället; vid ett barnhem fick de inte ens lära sig ett enda ord svenska. Många av barnen som inte blev adopterade utsattes också för psykisk och fysisk barnmisshandel av sina svenska mödrar likson även en del av barnen som av och till återvände till Finland hade samma upplevelser av sina finska mödrar.

Hur var barndomen upplevelsemässigt?

Utgångspunkten för barnets första moraliska världsuppfattning har som utgångspunkt differentieringen mellan det onda och det goda och omfattar även olika sociala företeelser; kapitalister och arbetare, vita och svarta, tyska och sovjetiska soldater. Dessa grupper indelas enligt principen

”dåliga” och ”goda”. Så småningom upplever barnet ett *självmédvetande* och kommer till *insikt* om sitt eget förhållande i det sociala systemet. Barnet upplever glädje och bekymmer, sorg, raseri, bitterhet och vänder sig till vuxna människor inte enbart på grund av de yttre handlingarna, utan även på grund av inre tillstånd och upplevelser. Barnet behöver ett språk för att kunna verbalisera de inre upplevelserna och meddela dem till vuxna.

Självmédvetandet hos barnet utgörs av barnets självbedömning, d v s kunskapen om sin egenskap och upplevelse och barnet lär sig särskilja den inre verksamheten och de inre upplevelserna från den yttre verkligheten och de yttre relationerna.

Många barn i fosterhem utvecklar en ytanpassning som skiljer sig från barnets djupanpassning, hävdar Anita Cederström och Marie Hessel i en rapport 1980. Ytanpassning kan betraktas som en tillfällig ”lösning” på motstridiga upplevelser och känslor. Barnet skaffar sig ett förhållnings-sätt som är att betrakta som en överlevnadsstrategi, ett destruerad identifikationsmönster.

Det är ju så för oss människor, att hela vår existens är direkt beroende av vår förmåga till anpassning. Vi talar om att förändringar kan vara antingen positiva eller negativa. När det gäller en positiv förändring är det inte alltid en lätt process och när det gäller en negativ förändring — ofrivillig — ex tvångsförflyttning, förlust av anhöriga, ja, då påtvingas individen en svår anpassningsprocess. Detta var ju också vad som skedde med många av de finska krigsbarnen. Anpassningsprocessen är individens försök till konfliktlösning utifrån egna behov och omgivningens krav. Motsättnin-garna mellan individens behov, de inre kraven och omgivningens krav är drivkraften i anpassningsprocessen (Westin 1980).

Föräldrarnas och omgivningens inställning till varandra är avgörande för barnets

utveckling. Om barnet känner av nedvärdering eller fientlighet från någotdera hållet, står det inför slitsamma lojalitetskonflikter. De finska krigsbarnen fick vid många tillfällen ”känna av” att dels var de finnar, dels var de krigsbarn och dels var de inte alltid något efterlängtat barn.

Min undersökning har en alldeles speciell karaktär som begränsar möjligheterna att generalisera till invandrarproblematiken i stort. Då vi diskuterar, i termer av

forskning, politiska strategier o s v, invandrarnas situation i vårt land, gör vi det med utgångspunkten att invandraren är en vuxen människa som beslutat att söka sig hit eller ett barn som följt sina föräldrar till det nya landet. De finska krigsbarnen var emellertid ”barnflyktingar” och deras situation måste tolkas med utgångspunkten att de dels upplevde en separation från föräldrar och anförvanter, dels att de mötte en annan kultur och ett nytt språk.

Bild: Migrationsinstitutets fotosamlingar.

Jag vill framhålla, att flytta barn ifrån sin sociala hemvist, kultur och språk är en mycket olycklig handling. Krigsbarnen själva har efter denna undersökning vid en sammankomst hösten 1989 bestämt hävdad att ”detta var vansinnigt”, ”detta får inte hända igen”.

Ambitionen hos svenska folket att hjälpa sitt broderland Finland var mycket stor, allmänt sas i svensk folkmun att ”Finlands sak är vår”. Det bästa hade varit att försöka hjälpa barnen och deras familjer på olika sätt hemma i Finland, att de aldrig ha-

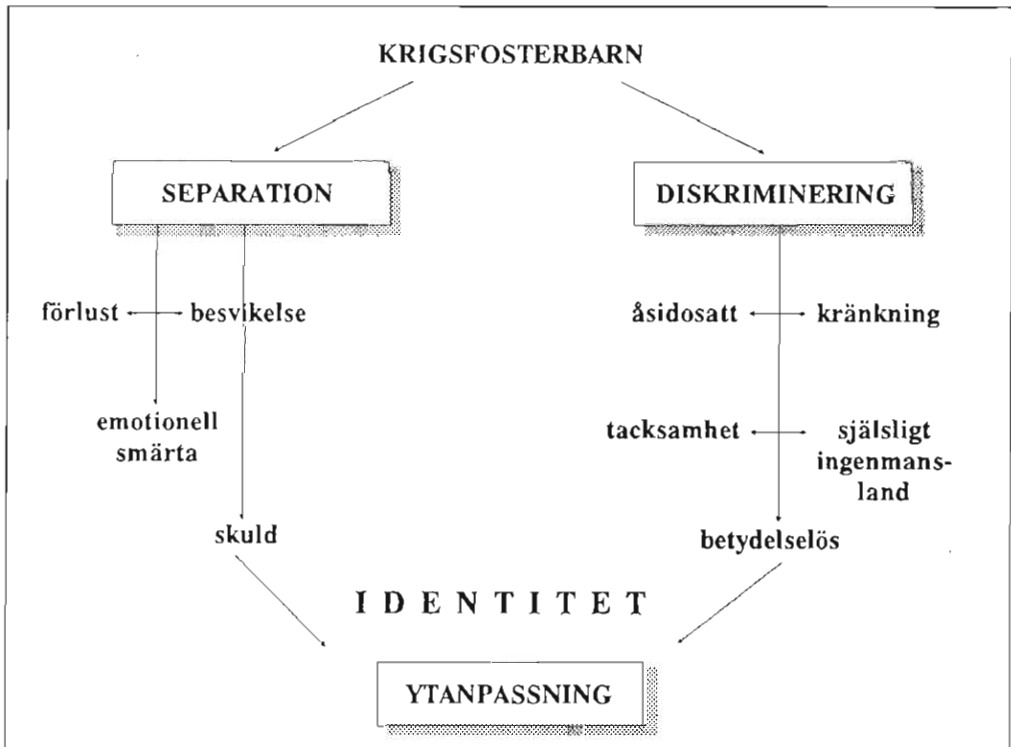
de behövt lämna sina familjer, sin sociala miljö. Även om krig pågår runt omkring, har barnet än dock sina relationer, sin trygghet, sina rötter fast förankrade i sin hemmiljö.

Många av dessa krigsbarn upplever i vuxen ålder separationsångest, patologiskt kontrolleringsångest, språksvårigheter, klugenhet, splittring, emotionella minnesbilder och upplevelser som stör i det vuxna livet, ärrbildningar som aldrig går över. Det finns hos många en ytanpassning, men ej en djupanpassning.

För det finska krigsbarnet existerar en identitetsproblematik där separationsperspektivet och diskrimineringsperspektivet exklusivt finner föga utrymme och detta föranleder mig då att söka finna en dialektisk kompromiss där båda perspektiven utnyttjas via identitetsbegreppet. Jag ser identitetsproblematiken på ett sätt för den vuxne invandraren och på ett annat sätt för det svenska fosterbarnet. Den vuxne invandraren har måhända utvecklat sitt

identitetsbegrepp i vidare perspektiv än vad barnet har utvecklat p g a sin ringa ålder, barnet kanske inte ens har ett eget språk. Förståelsen att individens sociala värld förändras torde finna större utrymme hos den vuxne individen än hos barnet.

Jag vill förtydliga mitt resonemang med denna figur som visar på krigsfosterbarnens upplevelser av separation och diskriminering, den identitetsproblematik som existerar för de barnen.

De finska krigsbarnen representerar en unik händelse i vår kaotiska värld — och de måste förstås på sina egna villkor. Därmed kan man också säga, att mina tolkningar har en begränsad generalitet. Detta är naturligtvis sant — men det är också sant, att det i vår värld finns otaliga barnflyktingar, barn som lever i en extremt utsatt situation och som förlorat sina föräldrar.

Det har om de finska krigsbarnens situation sagts, att "detta får inte hända igen". Det är ett ganska vårdslöst uttalande — vad vet vi om världens framtid. Detta får inte hända igen, nej. Men det *kan* hända igen. De finska krigsbarnen minns erfarenheter som är skrämmande, fascinerande men också viktiga för oss att ta del av för att kunna tolka mötet med barnet i den

mest utsatta av livssituationer – på flykt undan krig och hemsökelse, men utan beskärning av en förälder.

**Summary:
Finnish War-Evacuee Children**

In this article, the author reports on her research on the experiences of Finnish children evacuated to Sweden during the Second World War, emphasizing the significance of this material from both a social perspective and in terms of cultural anthropology.

Childhood experience has a major impact on the psychological development of the adult, and Finnish war evacuee children were child refugees, who had to undergo not only the often harsh experiences of war, but

also separation and isolation from their biological families, confrontation with their foster families of children's homes, and the transfer from one language and culture to another. Reorientation on such a scale can be highly traumatic.

The author emphasizes the differences between the situation of child refugees and the normal patterns of migration, in which immigrants are assumed to be either adults moving of their own free choice or children accompanying their parents. She draws attention to the large-scale worldwide problem of child refugees, and suggests that major insights can be gained from the Finnish war evacuee children's memories of being on the run during war, in quest of a home, without the loving care of a parent.

Lillemor Lagnebros kommande doktorsavhandling har samma titel som denna artikel.

Litteratur

- Holm, N.F.:** Finlands sak var vår, Strängnäs 1968.
Hornberg, E.: Finlands historia, Helsingfors 1963.
Hornberg, E.: Finlands hävder, Helsingfors 1933.
Hydén, L.-Ch.: Sovjetisk barnpsykologi. En antologi. Uddevalla 1982.
Häggström, Brogegår, Rosander: Migrationen Finland-Sverige. Kulturhistoriska undersökningen. Stockholm 1974.
Lange, A., Westin, Ch.: Etnisk diskriminering och social identitet. Stockholm 1981.
Mahler, M.: Barnets psykiska födelse. Symbios och individuation, Uddevalla 1975.
Mangs, K., Martell, B.: 0–20 år enl psykodynamisk teori. 2:a uppl., Studentlitteratur, Lund 1977.
Mead, G.H.: Medvetandet, jaget och samhället från socialbehavioristisk ståndpunkt. Lund 1976.
Persson, A.: Finlands sak var svår. Ordfront. Stockholm 1979.
Tajfel, H.: Social identity and intergroup behaviour. Social Science Information, vol. 13, 1974:2.
Tajfel, H.: Individuals and Groups in Social Psychology. British Journal of Social and Clinical psychology, vol. 18, 1979, p. 183–190.
Trankell, A.: Svenskars fördomar mot invandrare. I: Trankell, A. (ed.), Invandringsproblem. Stockholm 1975.
Westin, C.: Existens och identitet. IMFO-gruppens forskningsrapport 1973. Stockholm.
Westin, C.: Idologi och etnisk oberoende. I: Att leva med mångfalden. (En antologi från Diskrimineringsutredningen.) Stockholm 1981.